

Marian Zalesko

Uniwersytet w Białymstoku

INSTYTUCJE A KONKURENCYJNOŚĆ RYNKU ROLNEGO

1. Wstęp

Sektor rolny zajmuje szczególne miejsce w procesie przekształceń gospodarczych w Polsce. Dużą wartość przypisuje się przemianom na rynku rolnym, zwłaszcza wzmocnieniu jego konkurencyjności.

Niezmiernie ważną rolę w zakresie wzrostu konkurencyjności rynku rolnego odgrywa jego instytucjonalizacja. Zjawisko to polega na budowie odpowiedniej sieci instytucji, niezbędnej do właściwego funkcjonowania systemu gospodarczego. W naszym rolnictwie wymagane są przekształcenia istniejącego konglomeratu instytucji w kierunku zapewniającym silną pozycję krajowego rynku rolnego na arenie międzynarodowej.

Wobec powyższego celem prezentowanej pracy jest próba pokazania wpływu instytucjonalizacji rynku rolnego na poprawę jego konkurencyjności. Będzie to szczególnie istotne w momencie pełnej konsolidacji polskiej gospodarki ze strukturami Unii Europejskiej.

2. Konkurencyjność na rynku rolnym

Konkurencyjność jest kategorią trudną do zdefiniowania. Wynika to ze złożoności tego zjawiska [Buckley, Pass, Prescott 1988, s. 175-200; Zawalińska 2003, s. 21-34]. Konkurencyjność można rozpatrywać w odniesieniu do kraju, sektora gospodarki (np. sektora rolnego) i pojedynczych podmiotów gospodarczych (np. gospodarstw rolnych).

Uściślając, konkurencyjność można zdefiniować jako predyspozycję gospodarki lub jej części do odnoszenia korzyści z działalności gospodarczej. Na arenie międzynarodowej związane jest to przede wszystkim z wypracowywaniem proporcjonalnie większego dobrobytu niż u konkurentów [*The World...* 1994, s. 18].

W rolnictwie dużą wagę przypisuje się konkurencyjności na rynku rolnym. Określa się ją jako zdolność dostarczania dóbr i usług w miejscu, formie i czasie pożądanym przez kupujących, po cenach równych lub niższych od cen oferowanych przez innych dostawców. Transakcje takie powinny przynosić rolnikom dochód rekompensujący koszty alternatywne zaangażowanych zasobów. Konkurencja jest tu ujęta w dwóch aspektach. Pierwszy odnosi się do krajowych i międzynarodowych rynków produktów i oznacza zdolność zdobycia i utrzymania określonej pozycji na tych rynkach. Drugi wiąże się z konkurencją na rynkach czynników wytwórczych, które zaangażowane przy wytwarzaniu określonych dóbr powinny co najmniej przynieść zwrot kosztów alternatywnych [Frohberg 2000, s. 222].

Konkurencyjność jest umiejętnością rozwoju w określonych realiach gospodarczych. Ważne są tutaj elementy będące wyznacznikami przewagi konkurencyjnej. Należą do nich [Porter 1990, s. 71]:

- warunki czynników produkcji, które wyznaczają pozycję zajmowaną przez dany kraj pod względem ich zaangażowania, np. wykwalifikowana siła robocza czy infrastruktura jako ogniwa niezbędne do konkurowania w danym sektorze;
- warunki popytu wyznaczające charakter popytu na produkt danego sektora;
- sektory pokrewne i wspomagające, których obecność w danym regionie podnosi jego konkurencyjność;
- strategia, struktura i rywalizacja podmiotów ekonomicznych, które określają warunki wyznaczające sposób organizowania przedsięwzięć gospodarczych.

Wyznaczniki przewagi konkurencyjnej tworzą środowisko, w którym podmioty gospodarcze powstają i uczą się konkurować. Budują system instytucjonalny wpływający na prowadzenie działań konkurencyjnych. Wymienia się tutaj: dostępność zasobów i umiejętności niezbędne do uzyskania przewagi konkurencyjnej w danym sektorze; informacje, kształtujące postrzegane przez firmy okazje i kierunki, w jakich wykorzystują swoje zasoby i umiejętności; cele właścicieli i innych osób zaangażowanych w dobro przedsiębiorstwa; naciski wywierane na podmioty gospodarcze, aby inwestowały i wprowadzały innowacje [Porter 1990, s. 71].

W Polsce większość zjawisk odnoszących się do problematyki konkurencyjności gospodarki pojawiła się wraz z wprowadzeniem systemu gospodarki rynkowej. Pierwszą grupą społeczną, która doświadczyła tego zjawiska, byli producenci rolni, w większości nieprzygotowani do funkcjonowania w nowych warunkach. Okazało się, że na polskim rynku rolnym brakuje odpowiednich instytucji [Podstawy... 2003, s. 133-184], które ochraniałyby rolników przed silną konkurencją ze strony innych uczestników procesu wytwarzania i wymiany. Przedsiębiorcy rolni przekonali się, że za pośrednictwem konkurencji na rynku wyłaniane są podmioty o największej skuteczności i efektywności działania.

3. Znaczenie instytucji w podnoszeniu konkurencyjności rynku rolnego

Nie ulega wątpliwości, że instytucje odgrywają dużą rolę w gospodarce. Istnieje wiele definicji instytucji. Jedna z nich precyzuje instytucję jako regularność zachowań ludzi lub regułę, akceptowaną na ogół przez członków grupy społecznej, która określa ich zachowania w konkretnych sytuacjach i jest przestrzegana przez nich dobrowolnie albo egzekwowana przez władzę zewnętrzną [Rutherford 1996, s. 182]. We współczesnej gospodarce instytucje są coraz bardziej istotną częścią życia społecznego. Stwarzają ramy i mechanizmy regulujące zachowania ludzi, kształtują relacje międzyludzkie (polityczne, społeczne, ekonomiczne) w procesie gospodarowania [North 1990, s. 3]. Mają również wpływ na kształtowanie zdolności konkurencyjnych gospodarki. Stwarzają ludziom możliwości zaangażowania się w efektywną działalność rynkową.

W Polsce w ramach organizacji sfery instytucjonalnej należy się wzorować na funkcjonowaniu instytucji rynku w krajach wysoko rozwiniętych, przede wszystkim zrzeszonych w Unii Europejskiej. Proces zmian instytucjonalnych (kształtowanie instytucji), jaki miał miejsce w państwach wysoko rozwiniętych, należy adaptować do warunków polskich, wykorzystując tzw. premię zacofania. Zasadne jest korzystanie z doświadczeń innych krajów ze względu na możliwość obniżenia kosztów transformacji do warunków rynkowych, m.in. kosztów adaptacji instytucjonalnej w polskim rolnictwie.

Konkurencyjność rynku rolnego można poprawić poprzez takie ukształtowanie warunków instytucjonalnych, które stworzą podstawy ekonomiczne dla dynamicznego rozwoju gospodarki w ciągle zmieniającym się otoczeniu. Na skutek procesu instytucjonalizacji zmniejszeniu ulegnie luka rozwojowa, dzieląca nasz kraj od bardziej dojrzałych instytucjonalnie państw UE. Wpłynie to na harmonijną konsolidację polskiego rynku rolnego ze strukturami instytucjonalnymi rynku Wspólnoty Europejskiej.

Znaczenie instytucji w procesie modernizacji sektora rolnego (również rynku rolnego) polega na uzyskaniu korzyści przez rolników i mieszkańców wsi, przede wszystkim w postaci renty ekonomicznej. Jej przykładem jest zysk wypracowany na skutek obniżania kosztów produkcji bądź wprowadzania na rynek nowych produktów. Dla osiągania renty ekonomicznej istotne znaczenie mają instytucje związane z określaniem i egzekwowaniem praw własności, sprawnym funkcjonowaniem rynku, poprawą efektywności wykorzystania zasobów i absorpcji wiedzy oraz informacji. Pełne uporządkowanie stosunków własności i uruchomienie sprawnie działających rynków (towarów, kapitału, pracy) sprawi, że zasoby produkcyjne trafią tam, gdzie mogą być najefektywniej wykorzystane. Współcześnie działające rynki muszą posiadać obudowę instytucjonalną, obejmującą regulacje prawne, róż-

nego typu organizacje (np. sformalizowane giełdy) oraz instytucje nieformalne (np. etyka prowadzenia działalności gospodarczej). Dla poprawy efektywności ekonomicznej rynku pozytywne znaczenie mogą mieć zinstytucjonalizowane formy działań zbiorowych, np. w postaci ruchu spółdzielczego (banki spółdzielcze, spółdzielnie rolnicze) oraz grup marketingowych i producenckich [Wilkin 2001, s. 129-137].

Przemiany na rynku rolnym wymagają budowy odpowiednich instytucji. Skutecznej instytucjonalizacji można dokonać dzięki wdrożeniu rekomendacji Banku Światowego, zawartych w raporcie dotyczącym poprawy systemu instytucjonalnego w krajach przekształcających swoją gospodarkę, np. w Polsce. Przedstawione tam propozycje, odnoszące się do budowy właściwych instytucji, są następujące [Building... 2002, s. 4-5]:

- komplementarność w stosunku do istniejących instytucji – tworząc instytucje, należy brać pod uwagę to, aby były one uzupełnieniem już istniejącego systemu instytucjonalnego, ponieważ lepszym wyjściem jest uzupełnianie brakujących ogniw, niż zastępowanie ich nowymi rozwiązaniami;
- innowacyjność w poszukiwaniu instytucji lepiej sprzyjających rozwojowi – należy eksperymentować przy tworzeniu instytucji z tego względu, że nie istnieją uniwersalne rozwiązania instytucjonalne, które by gwarantowały oczekiwane efekty ekonomiczne w każdych warunkach (okazuje się bowiem, że instytucje są silnie uwarunkowane kulturowo w zakresie przyczyn powstawania, mechanizmu zmian instytucjonalnych oraz skutków ich działania);
- wzbogacenie i poprawa jakości informacji łączących uczestników procesów gospodarczych – instytucje odgrywają ważną rolę poprzez tworzenie sieci przepływu informacji dzięki temu, że wzbogacają wiedzę jednostek, grup społecznych czy podmiotów gospodarczych (nieograniczona wymiana informacji wywołuje zapotrzebowanie na zmiany instytucjonalne);
- upowszechnienie konkurencji nie tylko między podmiotami gospodarczymi, ale też między rozwiązaniami o charakterze instytucjonalnym – również konkurencja wpływa na poprawę efektywności instytucji (efektywne rozwiązania instytucjonalne zastosowane w jednych krajach tworzą zapotrzebowanie na tego typu rozwiązania w innych państwach, wywołują zatem konkurencję w ramach organizacji sprawnych instytucji).

Przedstawione wskazówki są niezbędne do urzeczywistnienia w realiach polskiej gospodarki. Dotyczy to szczególnie rynku rolnego, który został narażony na silną konkurencję z zewnątrz w momencie akcesji Polski z Unią Europejską. Skutecznie przeprowadzony proces jego instytucjonalizacji powinien wpłynąć pozytywnie na poprawę konkurencyjności polskich producentów rolnych na arenie międzynarodowej.

4. Podsumowanie

Istotne znaczenie dla reorganizacji rynku rolnego mają instytucje utrzymujące odpowiedni kierunek przemian gospodarczych. Należy eksperymentować w celu

wdrożenia właściwych instytucji, które staną się fundamentem długookresowych korzyści [In Search... 2003, s. 11-12].

Odpowiednio zorganizowana sieć instytucji konstruuje swoistego rodzaju łańd instytucjonalny, który wzmacnia efektywność działania podmiotów gospodarczych we współczesnej gospodarce rynkowej. Wpływa on korzystnie na poprawę konkurencyjności gospodarki, zwłaszcza polskiego rynku rolnego, będącego wciąż wolną przestrzenią dla nowych rozwiązań instytucjonalnych.

Literatura

- Buckley P.J., Pass C.L., Prescott K., *Measures of International Competitiveness: A Critical Survey*, „Journal of Marketing Management” 1988, vol. 4, nr 2.
- Building Institutions for Markets*, World Development Report 2002, The World Bank, Washington D.C. 2002.
- Frohberg K., *Competitiveness of Polish Agriculture*, [w:] *The Strategic Options for the Polish Agro-food Sector in the Light of Economic Analyses*, E. Majewski, G. Dalton (eds.), FAPA, Warsaw 2000.
- In Search of Prosperity. Analytic Narratives on Economic Growth*, D. Rodrik (ed.), Princeton University Press, Princeton 2003.
- North D., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, red. J. Wilkin, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.
- Porter M.E., *The Competitive Advantage of Nations*, The MacMillan Press LTG, London 1990.
- Rutherford M., *Institutions in Economics. The Old and the New Institutionalism*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- The World Competitiveness Report 1994*, World Economic Forum, Lausanne 1994.
- Wilkin J., *Instytucjonalne uwarunkowania modernizacji wsi w Polsce*, „Postępy Nauk Rolniczych” 2001 nr 4.
- Zawalińska K., *The Competitiveness of Polish Agriculture in the Context of Integration with the European Union*, Warsaw University, Warsaw 2003.

INSTITUTIONS AND COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL MARKET

Summary

Well organized system of institutions is a very important factor influencing normal functioning of the agricultural market in Poland. The degree of institutionalization of agricultural market have particular significance after Poland's accession to the European Union. A comprehensive institutional system strengthens the economic position of Poland on the international market. In Poland institutions are weak what significantly reduces the competitiveness of Polish agriculture on the world market.